

นักโทษไทยเป็นนักโทษ

ที่มีความสุขที่สุดในโลกจริงหรือไม่?

ศาสตราจารย์พิเศษ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร*

ในปี 2509 ผู้เชี่ยวชาญทางอาชญาวิทยาชาวฮอลันดา จากองค์การสหประชาชาติ มาขอสัมภาษณ์ผมเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังในเรือนจำจังหวัดเชียงใหม่และเรือนจำอื่น ๆ ของประเทศไทย ในฐานะที่ผมเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่

ผู้เชี่ยวชาญท่านนี้เล่าว่า เขาศึกษาความเป็นอยู่ของนักโทษในเรือนจำมาแล้วทั่วโลก ไม่เคยเห็นนักโทษประเทศใดมีความสุขเท่ากับนักโทษไทยเลย นักโทษไทยดูไม่มีความเคร่งเครียดหรือเศร้าหมองจากการถูกจองจำ หากแต่สนุกสนานและหัวร่อต่อกระซิกกันตลอดเวลา เขาถามผมว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

* องคมนตรี

ผมเองก็งงจริงๆ คาดไม่ถึงว่าจะได้รับทราบปรากฏการณ์เช่นนี้ และไม่เคยมคิดว่า จะถูกถามด้วยคำถามนี้จากผู้เชี่ยวชาญทาง อาชีววิทยาระดับโลก ผมบอกเขาตามตรงว่า ยังไม่เคยศึกษาเรื่องที่น่าสนใจมากนี้มาก่อน ทั้งประสบการณ์ของผมเองในเรื่องสถานภาพ ความเป็นอยู่ของนักโทษก็มีจำกัดเฉพาะในประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นซึ่งผมเคยไปดูงาน ราชทัณฑ์ของเขาเท่านั้น ซึ่งประสบการณ์ดังกล่าว มีอยู่อย่างผิวเผินเต็มที แต่เมื่อลองหันไปคิดถึง สภาพความเป็นอยู่ในเรือนจำญี่ปุ่น ก็เห็นจะมี คำมูลอย่างที่คุณผู้เชี่ยวชาญชาวฮอลันดาว่า นักโทษ ญี่ปุ่นส่วนใหญ่ดูเงียบขรึม ไม่มีกิริยาอาการ สนุกสนานเลยแม้แต่น้อย แต่นอกจากญี่ปุ่นแล้ว ผมไม่อาจกล่าวเปรียบเทียบนักโทษไทยกับนักโทษ ประเทศอื่นได้อีก หลังจากออกตัวดังกล่าวแล้ว ผม พุดกับผู้เชี่ยวชาญว่า ผมจะขอลองช่วยเขาคิดหา คำตอบในเรื่องนี้ดู

ผมให้ความเห็นส่วนตัวไปขณะนั้นว่า ที่เห็นนักโทษไทยไม่ใคร่ทุกข์ร้อนนั้น น่าจะเกี่ยวกับ อุปนิสัยเฉพาะตัวของคนไทย ชาวต่างชาติที่พำนัก ในประเทศไทยเคยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอุปนิสัย ของคนไทยว่า คนไทยส่วนหนึ่งเป็นคนที่อยู่กัน ตามสบาย แม้มีปัญหาหรือเรื่องเร่งด่วนอย่างไรก็ รอไว้ก่อน รอได้เสมอ ไว้แก้ไขกันวันหลัง วันนี้อยู่สบายๆ ไปก่อน จนมีคำกล่าวที่ว่า **“คนไทยสนใจ แต่เรื่องเฉพาะหน้า ปัญหาทั้งหลายเอาไว้ว่า กันวันหลัง”** (PROBLEMS BELONG TO TOMORROW, THAI PEOPLE BELONG TO TODAY) คนไทยส่วนใหญ่จึงเป็นคนอารมณ์ดี บางคนมีอาการขัน และไม่ค่อยเป็นกังวลทุกข์ร้อน กับเรื่องใดนานนัก บางคนถึงขั้นไม่ยอมรับรู้หรือ ไม่ยอมรับผิดชอบใดๆ เลย อย่างที่เรียกกันว่า

“HAPPY-GO-LUCKY” ดังนั้น แม้ว่าการขาด อิสรภาพจะสร้างความกดดันให้เขามากกว่าสิ่งอื่นใด แต่เมื่อเพื่อนชาวคุกส่วนใหญ่มีความสุขนาน เฮฮา ไม่มีความหวังกังวลหรือกลัวใดๆ แล้ว ก็ยอมพาให้เพื่อนชาวคุกส่วนน้อยที่ยังมีความ ซึมเศร้าเหงาหงอยอยู่พลอยลืมความหวังกังวล ทั้งหลายไปได้ระดับหนึ่ง และหันมาสนุกสนาน ร่วมไปกับคนส่วนใหญ่ที่รวมกันอยู่ในที่จำกัดนั้น ก็เป็นไปได้ และว่ากันตามจริงแล้วในเรือนจำไทยนั้น นักโทษมีเวลาว่างอย่างเหลือเฟือ งานที่ต้องทำ ในเรือนจำก็ไม่หนักหนาเกินกว่าที่เขาจะรับได้ มีข้าวกินครบ 3 มื้อ มีที่อยู่ที่หลับนอน อย่างเรือนจำ ในจังหวัดเชียงใหม่เองก็จัดให้นักโทษอยู่กัน ค่อนข้างดี อาทิ เรื่องโทรทัศน์ (ในสมัยนั้น) ตาม บ้านเรือนของคนทั่วไปไม่ค่อยมีกัน บางคนไม่เคย ได้ดู ก็มีโอกาสมาดูที่เรือนจำนี้แหละ เรื่องการกิน อยู่ในชนบทบางแห่งก็ค่อนข้างอัตคัด พุดแล้ว บางเรื่องสภาพความเป็นอยู่ในเรือนจำดูจะดีกว่า ที่บ้านของตนเองด้วยซ้ำไป ในเรือนจำที่จังหวัด เชียงใหม่จึงมีนักโทษจำนวนไม่น้อยที่ทำผิดซ้ำซาก และถูกเพิ่มโทษฐานไม่เช็ดถูห้อง นักโทษประเภทนี้ เข้าออกเรือนจำจนเป็นเรื่องธรรมดาและมักมี ลูกน้องที่ต้องขังด้วยกันคอยเสริมอิทธิพลมืดของตน ในเรือนจำ ลูกพี่รายหนึ่งส่งลูกน้องไว้ว่า : **“ถ้ากู กลับมาคราวหน้า มึงจงมูมห้องนี้ไว้ให้กูด้วย มันเย็นสบายจริงๆ ลมโกรกตลอดเวลา ข้ามีที่วิ ดูเมื่อไรก็ได้”**

นับจากวันที่ผมให้สัมภาษณ์จนถึงวันนี้ ล่วงมา 45 ปีแล้ว สถานภาพและเหตุการณ์ต่างๆ ในเรือนจำไทยและนานาประเทศก็เปลี่ยนแปลงไป ตามกาลเวลา ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการตื่นตัว ในเรื่องสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ องค์การอิสระทางด้านสิทธิมนุษยชนทั่วโลกต่าง

ร่วมกันรณรงค์ โดยการสนับสนุนและกดดันให้ การราชทัณฑ์ในแต่ละประเทศเอาใจใส่ดูแลผู้ต้องขัง ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น สำหรับประเทศไทยเองได้ เข้าเป็นภาคีกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิของ พลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1996 ของ องค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2540 จึงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกติกาต่างๆ ขององค์การ สหประชาชาติหลายประการ รวมถึงข้อกำหนด มาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (THE UNITED NATIONS STANDARD MINIMUM RULES FOR THE TREATMENT OF PRISONERS, 1955) ที่กำหนดให้นักโทษทุกคนได้รับการปฏิบัติ อย่างดีและถูกต้องตามสุจริตลักษณะด้วย¹

ด้วยพระเมตตา พัฒนาสถานภาพนักโทษไทย

สำหรับสถานภาพความเป็นอยู่ของ นักโทษไทยในปัจจุบันนั้น นอกจากจะดีขึ้นกว่า อดีตเป็นอันมากด้วยการที่ราชทัณฑ์ไทยปฏิบัติ ตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติแล้ว ยังมีบุคคล สำคัญอีกสองท่านที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนา สถานภาพนักโทษและงานราชทัณฑ์ไทยให้ ก้าวไกลยิ่งขึ้นคือ :

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี : ให้ความรู้และการศึกษา

เป็นที่ยอมรับกันดีว่า การศึกษามีส่วน สำคัญในการพัฒนาคนและยกระดับคุณภาพชีวิต ประชากรที่มีความรู้ย่อมเป็นกำลังสำคัญในการ พัฒนาประเทศ ดังนั้น การส่งเสริมการศึกษาจึงเป็น เรื่องสำคัญไม่เว้นแม้แต่ในเรือนจำก็มีการส่งเสริม

ให้นักโทษศึกษาต่อในระดับประถมศึกษาไปจนถึง ระดับอุดมศึกษา ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ มีนักโทษให้ความสนใจเข้าศึกษาเป็นจำนวนมาก ในแต่ละปีมีนักโทษสำเร็จการศึกษาชั้นอุดมศึกษา ไม่ต่ำกว่าหนึ่งร้อยคน และระดับชั้นต่ำลงมาอีก เป็นจำนวนหมื่น

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม บรมราชกุมารี ทรงตระหนักถึงความสำคัญของ การศึกษา ตามพระราชปณิธานที่จะให้ประชาชน ทั่วประเทศรู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ ให้ทุกคนรัก การอ่าน การเขียน และส่งเสริมสนับสนุนให้ ประชาชนได้มีโอกาสหาความรู้จากการอ่าน หนังสือ จากพระราชปณิธานดังกล่าวจึงเป็นที่มา ของโครงการปรับปรุงห้องสมุดเรือนจำและ ทัดตลสถานทั่วประเทศ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยถือเอาปี 2546 อันเป็นมงคลสมัยที่พระองค์ ทรงมีพระชนมายุ 46 พรรษา เป็นปีเริ่มต้นแห่งการ พัฒนาห้องสมุดในเรือนจำและทัณฑสถานที่มีอยู่ แล้วทั่วประเทศให้ได้มาตรฐานสากล เพื่อเป็น ศูนย์การเรียนรู้ภายในเรือนจำและเป็นการส่งเสริม ให้นักโทษใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยห้องสมุด ที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานตามโครงการนี้จะได้รับชื่อ พระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

¹ อนึ่ง ตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการ กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2545 ข้อ 1(2) บัญญัติให้กรมราชทัณฑ์มีอำนาจหน้าที่กำหนดแนวทางการ ปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ นโยบายของกระทรวง หลักอาชีวศึกษาและหลักทัณฑวิทยา ตลอดจนข้อกำหนด มาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ.

สยามบรมราชกุมารีว่า “ห้องสมุดพร้อมปัญญา” อันมีความหมายว่า “ถึงพร้อมด้วยปัญญา” และทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดห้องสมุดทุกแห่งด้วยพระองค์เอง แห่งแรกคือ เรือนจำอำเภอธัญบุรี เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2546 ปัจจุบันมีห้องสมุดในเรือนจำและทัณฑสถานที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานเป็นห้องสมุดพร้อมปัญญาแล้ว 12 แห่ง และเพื่อให้การศึกษาเรียนรู้ของนักโทษในเรือนจำมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ภายในเรือนจำแต่ละแห่งจึงได้อำนวยความสะดวกในเรื่องการเรียนและการฝึกอบรม โดยการสร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายขึ้นในเรือนจำ อาทิ ห้องศูนย์การเรียนรู้ (LEARNING CENTER) อันประกอบด้วยมุมเทคโนโลยี ทั้งคอมพิวเตอร์ วิทยุ โทรทัศน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่นๆ และมุมการอ่าน การเรียนรู้ที่มีสื่อการเรียนการสอนที่น่าสนใจมากมาย แหล่งเรียนรู้ในเรือนจำเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากโครงการเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อพัฒนาผู้ต้องขัง อันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเทคโนโลยีสารสนเทศตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โครงการนี้จะดำเนินการสนับสนุนเครื่องคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์ที่จำเป็น รวมทั้งสื่อการเรียนการสอนต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความเท่าเทียมในทางการศึกษาและอาชีพแก่กลุ่มเป้าหมาย 4 กลุ่ม คือ โรงเรียนในชุมชน เด็กป่วยในโรงพยาบาล ผู้พิการ และผู้ต้องขัง

นอกจากเรื่องการศึกษาแล้ว กิจกรรมนันทนาการ เช่น การเล่นกีฬา เล่นดนตรี หรือจัดกิจกรรมในโอกาสสำคัญต่างๆ ก็สำคัญ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดให้กับนักโทษและเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ กิจกรรมที่น่าสนใจกิจกรรมหนึ่ง คือ กิจกรรมค่ายศิลปะ ซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้รับสนองแนวพระราชกระแสรับสั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในเรื่องการแก้ไขพฤติกรรมร้ายด้วยงานศิลปะที่ว่า :

“งานวาดภาพ เป็นงานศิลปะที่ทำให้เกิดความอ่อนโยนทางด้านจิตใจของผู้ต้องขัง และผู้ต้องขังจะมีความรู้ความสามารถในด้านนี้ รวมทั้งงานศิลปะจะทำให้มีสมาธิ หากจะนำมาสอนในเรือนจำ ทางศิลปินหลายท่านยินดีจะเข้ามาช่วยเหลือ เพราะการวาดภาพ เป็นงานที่สร้างสรรค์ออกมาจากใจ เรียนแล้วจะทำให้จิตใจเยือกเย็น” (พระราชกระแสรับสั่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดห้องสมุดพร้อมปัญญา เรือนจำจังหวัดน่าน วันจันทร์ที่ 1 พฤศจิกายน 2547)

กิจกรรมค่ายศิลปะจัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง ครั้งละ 4 วัน โดยจะคัดเลือกผู้ต้องขังที่มีความสนใจและสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม มุ่งเน้นให้ผู้ต้องขังได้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เรียนรู้พื้นฐานศิลปะ การทำงานร่วมกัน การแบ่งปัน และที่สำคัญคือช่วยให้ผู้ต้องขังได้ผ่อนคลาย มีจิตใจที่อ่อนโยน อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติในแนวทางที่ถูกต้องต่อไป²

² วันทนา เนื่องอนันต์, “การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับผู้ต้องขัง” (สำนักงานพฤตินิสัย กรมราชทัณฑ์, 2553), ที่มา: <http://br.correct.go.th/eduweb/index.php/eduessay/35-eduprisoner/78-attayasai.html>.

พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา : พัฒนาศักยภาพชีวิตผู้ต้องขังหญิง

บุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนางานราชทัณฑ์ไทย คือ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา

ในปี 2546 เมื่อครั้งทรงเป็นนักศึกษากฎหมาย พระองค์ได้เสด็จเยี่ยมผู้ต้องขังหญิงที่ตั้งครรภ์ ณ ทณฑสถานหญิงกลาง ครั้งนั้นผู้ต้องขังหญิงได้กราบทูลให้พระองค์กลับมาเยี่ยมเยียนและให้ความช่วยเหลืออีก พระองค์ทรงใส่พระทัยและเริ่มสนพระทัยในความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังหญิงเรื่อยมา 5 ปีผ่านไป ทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาเอกทางนิติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา และกลับมารับราชการในตำแหน่ง “อัยการ” ณ ประเทศไทย ทรงเริ่มงานด้านช่วยเหลือผู้ต้องขังหญิงอย่างจริงจังและก่อเกิด “โครงการกำลังใจ ในพระดำริพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา” อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2549³ โดยเน้นการทำกิจกรรมที่เป็นการเสริมและไม่ซ้ำซ้อนกับงานที่ทาง

ราชการได้ดำเนินการอยู่แล้ว หรือเป็นงานที่ทางราชการไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากขาดแคลนปัจจัยต่างๆ กลุ่มเป้าหมายหลักของโครงการ คือ ผู้ต้องขังหญิง เด็กติดผู้ต้องขัง เยาวชนที่กระทำความผิด และผู้ขาดโอกาสอื่นๆ ในกระบวนการยุติธรรม ให้ได้รับความช่วยเหลือ ได้รับโอกาสและได้รับกำลังใจที่จะเริ่มชีวิตใหม่ในสังคมต่อไป และด้วยพระปรีชาสามารถอันเป็นที่ประจักษ์ กองทุนพัฒนาเพื่อสตรีแห่งสหประชาชาติ (THE UNITED NATIONS DEVELOPMENT FUND FOR WOMEN : UNIFEM) ได้กราบทูลเชิญให้ทรงเป็น “ทูตสันถวไมตรี” (GOOD-WILL AMBASSADOR) ในการต่อต้านความรุนแรงต่อสตรีในประเทศไทย ซึ่งพระองค์ทรงตอบรับคำกราบทูลเชิญ เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2551 และทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยพระวิริยะอุตสาหะตลอดมา

จากการทรงงานด้านสิทธิสตรี ทำให้พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงเล็งเห็นถึงปัญหาสำคัญที่ว่า ในปัจจุบันยังไม่มีมาตรฐานการดูแลผู้ต้องขังหญิงเป็นการเฉพาะ และข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งบังคับใช้มาตั้งแต่ปี ค.ศ.1955 ควรได้รับการแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน จึงเป็นที่มาของโครงการสำคัญ คือ โครงการจัดทำข้อเสนอประเทศไทยเพื่อผลักดันให้เป็นข้อกำหนดขององค์การสหประชาชาติ สำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำ หรือที่คุ้นกันดีในชื่อโครงการ ELFI (ENHANCING LIVES OF FEMALE INMATES) พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา

³ กองบรรณาธิการ, “กำลังใจในพระดำริ”, วารสารยุติธรรม (ตุลาคม-พฤศจิกายน, 2551), หน้า 7.

ในฐานะประธานโครงการฯ ได้เสด็จไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการฯ และผลักดันร่างข้อกำหนดสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำที่เสนอในนามประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับของประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ในส่วนรัฐบาลไทยเองก็ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ กำลังด้วยการมอบหมายให้กระทรวงยุติธรรมเป็นผู้รับผิดชอบหลักและกระทรวงการต่างประเทศให้การสนับสนุน ในที่สุด เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2553 ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยที่ 65 (65th UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY : UNGA) ได้มีมติรับรองร่างข้อกำหนดฯ ดังกล่าว โดยใช้ชื่อว่า **“ข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำ และมาตรการที่มีใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิง”** หรือ **“ข้อกำหนดกรุงเทพ”** (THE UNITED NATIONS STANDARDS FOR THE TREATMENT OF WOMEN PRISONERS AND NON-CUSTODIAL MEASURES FOR WOMEN OFFENDERS : THE BANGKOK RULES)

ข้อกำหนดกรุงเทพถือเป็นข้อกำหนดฉบับแรกของสหประชาชาติที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำ และนับเป็นบทบาทเชิงรุกครั้งสำคัญของไทยในด้านสิทธิมนุษยชนที่ช่วยยกระดับกระบวนการยุติธรรมและการราชทัณฑ์ไทยให้ก้าวไกลไปอีกขั้นหนึ่งในสายตานานาชาติ อย่างไรก็ตาม นี่เป็นเพียงความสำเร็จก้าวแรกของไทยเท่านั้น ยังมีภารกิจสำคัญที่เราต้องทำต่อไปคือ การเดินทางปรับปรุงสวัสดิภาพและความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำทั่วประเทศอย่างจริงจังให้ได้มาตรฐานตามข้อกำหนดกรุงเทพ เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับ

ประเทศต่างๆ และส่งเสริมให้ข้อกำหนดกรุงเทพได้รับการปฏิบัติตามอย่างแพร่หลายต่อไป

ด้วยพระกรุณากิจอันหลากหลายด้าน กระบวนการยุติธรรม สำนักงานสหประชาชาติว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรม (UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME : UNODC) จึงทูลเกล้าฯ ถวาย **“เหรียญเกียรติยศ”** (MEDAL OF RECOGNITION) แต่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เพื่อถวายสดุดีในพระอัจฉริยภาพ พระวิสัยทัศน์ และการอุทิศพระองค์ทรงงานด้านสิทธิสตรีในกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะการรณรงค์เพื่อยุติความรุนแรงต่อสตรี การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิทธิของผู้ต้องขังหญิง พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงเป็นบุคคลที่ 3 ของโลกที่ได้รับรางวัลนี้ ต่อจาก HIS HIGHNESS SHEIKH TAMIN BIN HAMAD AL-THANI มกุฎราชกุมารแห่งรัฐกาตาร์ และนาง SUZANNE MUBARAK ภริยานาย HOSNI MUBARAK อดีตประธานาธิบดีอียิปต์ นอกจากนี้ทางสมาคมราชทัณฑ์และเรือนจำระหว่างประเทศ (THE INTERNATIONAL CORRECTIONS AND PRISONS ASSOCIATION : ICPA) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัล **“PRESIDENT’S AWARD”** ประจำปี 2552 แต่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ในฐานะที่ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิง โดยทรงเป็นชาวเอเชียพระองค์แรกที่ทรงได้รับการถวายรางวัลนี้

ปัญหาที่ยังน่าเป็นห่วง

จากที่กล่าวมา ท่านผู้อ่านคงจะเห็นแล้วว่า นักโทษไทยมีสถานภาพและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จนอาจทำให้คิดไปว่านักโทษไทยในเรือนจำคงจะมีความสุข สะดวกสบายดีทุกประการ แต่ความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะยังมีปัญหาอีกหลายด้านที่รอการแก้ไขปรับปรุง ปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งที่เรื้อรังมานาน คือ ปัญหาการโทษล้นคุก ในขณะที่ผู้เชี่ยวชาญจากองค์การสหประชาชาติมาสัมภาษณ์ผมนั้น ประเทศไทยมีผู้ต้องขังเพียง 30,000 กว่าคนเท่านั้น แต่หลังจากนั้นจำนวนผู้ต้องขังก็เพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งจนมีจำนวนเรือนแสน บางปีจำนวนผู้ต้องขังทะลุไปถึง 250,000 คน เคยมีการทำสถิติเรื่องพื้นที่นอนในเรือนจำ ในปี 2542 พบว่าผู้ต้องขังไทย 1 คน มีพื้นที่นอนโดยเฉลี่ยเพียง 0.85 ตารางเมตรเท่านั้น ต่ำกว่ามาตรฐานที่กรมราชทัณฑ์ไทยกำหนดไว้เกือบ 3 เท่าตัว (กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของพื้นที่นอนไว้ที่ 2.25 ตารางเมตร/คน) และต่ำกว่ามาตรฐานสากลถึง 8.8 เท่า (ตามมาตรฐานสากลกำหนดพื้นที่นอนของผู้ต้องขังไว้ที่ 7.5 ตารางเมตร/คน)⁴ เรียกได้ว่านักโทษไทยแทบจะขยับตัวไม่ได้เลย หรือหากลุกไปเข้าห้องน้ำกลับมาก็อาจไม่มีที่นอนเสียแล้ว

กรมราชทัณฑ์เองได้ระดมความคิดเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาคความแออัดในเรือนจำมาตลอด ในเวทีสัมมนาทางวิชาการครั้งหนึ่ง เรื่อง “นักโทษล้นคุก: วิฤตติสังคมไทยที่รอการแก้ไข”

ที่กรมราชทัณฑ์จัดขึ้น เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2552 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ปลัดกระทรวงยุติธรรม ได้เสนอแนวทางการแก้ปัญหาการโทษล้นเรือนจำที่เคยใช้ได้ผลในอดีต นำกลับมาใช้ใหม่ เพื่อลดปริมาณผู้ต้องขัง ซึ่งมีอยู่ 3 ส่วน คือ หนึ่ง ลดการใช้โทษจำคุกให้ได้มากที่สุด โดยเพิ่มทางเลือกในการลงโทษให้มากขึ้น สอง การพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดในเรือนจำ ภายใต้แนวคิดหลักที่ว่า ถ้าจะแก้ไขได้ถาวรจริงๆ เรื่องการพัฒนาโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังก็มีความสำคัญมากเช่นกัน เพื่อมิให้คนกลับเข้ามาในเรือนจำอีก และสาม การปรับทัศนคติของคนในสังคมให้ยอมรับผู้ต้องขังที่พ้นโทษ ให้โอกาสแก่ผู้ที่ทำผิดพลาด ซึ่งผมเห็นด้วยกับแนวทางทั้งสามทางนี้ โดยเฉพาะ การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนด้วยการบำบัดฟื้นฟูพฤติกรรมนิสัยของผู้ต้องขังและการรณรงค์ให้สังคมยอมรับและให้โอกาสผู้เคยต้องขังให้กลับมาใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติ นอกจากนี้ ดร.กิตติพงษ์ ยังได้เสนอแนวคิดที่น่าสนใจและน่าสนับสนุนอีกทางหนึ่งด้วยว่า:

“อีกแนวคิดหนึ่งที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่อง ยุติธรรมชุมชน ควรจะถูกนำเข้ามาใช้และปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยการปลูกพลังชุมชนให้เขารู้สึกว่าเขาต้องรับผิดชอบในลูกหลานของตัวเองที่อาจจะก้าวพลาด ซึ่งตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก ถ้าเราตอบคำถามตรงนี้ได้ เราก็จะสามารถถดถอยลงของภาระที่คนจะต้องกลับเข้ามาสถานควบคุมหรือเรือนจำซ้ำ”⁵

⁴ “วิธีนอนให้สบายในคุก”, คู่มือติดคุก, ที่มา: เว็บไซต์ ทัศนสถาน โรงพยาบาลราชทัณฑ์ www.hosdoc.com.

⁵ กองบรรณาธิการ, “วิฤตตินักโทษล้นเรือนจำ: แนวทางการแก้ปัญหาจากต้นเหตุสู่ปลายทาง”, จดหมายข่าวยุติธรรม (ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มิถุนายน, 2552), หน้า 5.

วิกฤติการณ์นักโทษล้นคุกนำมาซึ่งปัญหา
ด้านอื่นๆ ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพใจ ของนักโทษ
การจัดสรรสวัสดิการแก่ผู้ต้องขัง การบริหารงาน
เรือนจำ งบประมาณ ฯลฯ ทางกรมราชทัณฑ์และ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เร่งแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการ
ต่างๆ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ไม่ว่าจะเป็น
การโยกย้ายผู้ต้องขังไปยังเรือนจำที่มีความแออัด
น้อยกว่า การโอนผู้ต้องขังต่างชาติกลับประเทศ
ของตนเอง การพักการลงโทษหรือการอภัยโทษ
สำหรับนักโทษที่มีความประพฤติดี การบำบัดฟื้นฟู
ด้านพฤติกรรมของผู้ต้องขังเพื่อมิให้กลับมากกระทำ
ผิดซ้ำอีก การเลือกใช้มาตรการอื่นแทนโทษจำคุก
เช่น การคุมประพฤติ การทำงานบริการสังคม
การลงโทษปรับที่เหมาะสมกับความผิด และ
โครงการโรงเรียนวิวัฒน์พลเมืองที่คัดเลือกนักโทษ
เด็ดขาดคดียาเสพติดซึ่งมีจำนวนมากกว่าร้อยละ
50 ของผู้ต้องขังทั้งหมด และนักโทษคดีไม่ร้ายแรง
ที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไปรับการบำบัดฟื้นฟู
ณ โรงเรียนวิวัฒน์พลเมืองในเรือนจำ ทัณฑสถาน
และค่ายทหารบางแห่ง ผู้ต้องขังจะมีโอกาสฝึก
ระเบียบวินัยแบบทหาร สร้างทัศนคติและค่านิยม
ในเชิงบวก รวมทั้งได้รับการฝึกวิชาชีพ เพื่อนำ
ความรู้ที่ได้รับไปประกอบอาชีพเมื่อกลับเข้าสู่
สังคมอีกครั้ง ที่สำคัญยังเป็นการช่วยบรรเทา
ปัญหาความแออัดและปัญหาผู้ต้องขังล้นเรือนจำ
ด้วยอีกทางหนึ่ง มาตรการต่างๆ เหล่านี้สัมฤทธิ์ผล
ในระดับหนึ่ง พิจารณาจากข้อมูลกรมราชทัณฑ์
ณ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2554 จำนวนผู้ต้องขัง
ทั่วประเทศมีทั้งสิ้น 221,934 คน แบ่งเป็นผู้ต้องขัง
ชาย 190,112 คน และผู้ต้องขังหญิง 31,822 คน
ลดลงจากปีก่อนและมีแนวโน้มจะลดลงอีก แต่ก็

ยังคงเกินความจุมาตรฐานที่เรือนจำรองรับได้อยู่
ถึง 112,379 คน⁶ ส่วนพื้นที่นอนนั้น แม้จะไม่แออัด
เท่าในอดีตแต่ยังคงต่ำกว่ามาตรฐานสากลและ
มาตรฐานขั้นต่ำที่กรมราชทัณฑ์ไทยกำหนดไว้อยู่ดี
คือ ปัจจุบัน ผู้ต้องขังชายมีพื้นที่นอนเฉลี่ย 1.11
ตารางเมตร/คน และผู้ต้องขังหญิงมีพื้นที่นอนเฉลี่ย
1.08 ตารางเมตร/คน

ปัญหานักโทษล้นคุกจึงยังเป็นปัญหาสำคัญที่ ทุกภาคส่วนต้องช่วยกันแก้ไขต่อไป

นอกจากปัญหานักโทษล้นคุกแล้ว อีก
เรื่องหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ การให้
ความอนุเคราะห์ภายหลังพ้นโทษ (AFTER CARE
SERVICE) ในอดีต ประชาชนจำนวนไม่น้อยมี
ทัศนคติในด้านลบกับผู้เคยต้องโทษ ไม่ยอมรับ
“คนขี้คุก” กลับเข้าสู่สังคม ทำให้ผู้ที่พ้นโทษมาแล้ว
ไม่มีหนทางไปจนต้องกลับเข้าสู่วงจรอุบาทว์
กระทำผิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า บางรายวนเวียนเข้าออก
เรือนจำจนกลายเป็นบ้านหลังที่สอง แม้หลายฝ่าย
ตระหนักถึงปัญหาและพยายามให้ความช่วยเหลือ
อนุเคราะห์ตลอดมา แต่ก็ยังไม่เพียงพอ จาก
รายงานการศึกษาเรื่อง “การปรับตัวผู้ต้องขัง
ภายหลังปล่อยตัวจากเรือนจำ” ศึกษาการ
ปรับตัวของผู้ต้องขังภายหลังการปล่อยตัว
ประมาณ 1 ปี เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในช่วง
เดือนพฤศจิกายน 2552 ถึงเดือนมกราคม 2553
พบว่า ปัญหาที่ผู้ต้องขังและญาติต้องการความ
ช่วยเหลือมากที่สุดคือ เรื่องไม่มีทุนประกอบอาชีพ
ส่วนความเห็นของภาคสังคมเห็นว่าปัญหาสำคัญ
ที่สุดคือ ปัญหาการว่างงานภายหลังปล่อยตัว⁷

⁶ เรือนจำทั่วประเทศสามารถรองรับผู้ต้องขังได้ทั้งสิ้น 109,555 คน แบ่งเป็นชาย 94,240 คน และหญิง 15,315 คน (คำนวณจากพื้นที่นอน
ทั้งหมดหารด้วยพื้นที่นอนมาตรฐานขั้นต่ำของกรมราชทัณฑ์ 2.25 ตารางเมตร).

บทส่งท้าย

จากข้อพิจารณาที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสถานการณ์ความเป็นอยู่ของนักโทษไทยพัฒนาดีขึ้นจากอดีต ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากพระเมตตาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ที่ทรงเป็นผู้ริเริ่มโครงการต่างๆ อันเป็นการยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของนักโทษไทยให้ดีขึ้น ส่วนกรมราชทัณฑ์เองก็มีการพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กระนั้นก็ตาม เราคงไม่อาจกล่าวได้ว่านักโทษไทยเป็นนักโทษที่มีความสุขที่สุดในโลก เพราะการที่คนเราต้องสูญเสียอิสรภาพไปคงไม่อาจจะมีความสุขได้อย่างแท้จริง ทั้งการให้นักโทษไทยมีความสุขที่สุดในโลกก็คงไม่ใช่วัตถุประสงค์ของการจองจำ ที่เป็นการลงโทษเพื่อตัดโอกาสในการที่นักโทษจะไปกระทำความผิดอีก อย่างน้อยก็ระหว่างต้องขัง และเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมชั่วร้ายของนักโทษให้กลับมาเป็นพลเมืองดีอีกครั้งหนึ่ง (TO REFORM) หากติดคุกแล้วมีความสุข ทุกคนก็คงจะพากันทำความผิดอย่างไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายบ้านเมือง

ดังนั้น ภารกิจสำคัญที่กรมราชทัณฑ์ต้องทำอันจะเป็นเครื่องชี้วัดผลการปฏิบัติงาน จึงไม่ใช่การทำให้ นักโทษมีความสุข หากแต่คือ การปฏิบัติต่อนักโทษให้เขาได้มีความเป็นอยู่ที่ดีตามควรแก่อัตภาพและตามหลักมนุษยธรรม อย่างน้อยที่สุดตามมาตรฐานขั้นต่ำที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดไว้ แม้ว่าทางราชทัณฑ์ไทยได้กระทำอยู่แล้วแต่บางเรื่องเราก็ยังมีอาจทำได้ถึงมาตรฐานขั้นต่ำ เช่น เรื่องความแออัดในเรือนจำดังที่กล่าวไปแล้ว หรือเรื่องการ

อนุเคราะห์ภายหลังพ้นโทษ ที่ในปัจจุบันการช่วยเหลือยังเป็นไปในลักษณะสาธารณกุศล มีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ และเป็น การช่วยเหลือด้านการเงินเพียงเล็กน้อยซึ่งไม่ยั่งยืน เราต้องทำมากกว่านี้ คือ ต้องจัดหางานให้ผู้พ้นโทษ รัฐควรช่วยเหลือให้ผู้พ้นโทษมีอาชีพเลี้ยงตนเองและสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องหวนกลับไปกระทำความผิดอีก รัฐต้องเอาใจใส่ และให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้พ้นโทษเพิ่มขึ้นตามแนวความคิดที่ว่าเรื่องนี้มิใช่ “CHARITY-BASED CONCEPT” แต่เป็น “RIGHTS-BASED CONCEPT” คือ เป็นเรื่อง que ผู้พ้นโทษควรมีสติติดตามกฎหมายที่จะได้รับความอนุเคราะห์ มิใช่เรื่องที่เขาคงรอคอยรับความอนุเคราะห์จากคนใจบุญเพียงประการเดียวเท่านั้น ขอให้คิดในแง่ที่ว่าเงินทุกบาททุกสตางค์ที่รัฐจ่ายไปเพื่อการนี้ นั้น เท่ากับเป็นการลดความเสี่ยงในการเกิดอาชญากรรมครั้งใหม่จากผู้พ้นโทษเก่าเหล่านี้

ทั้งนี้ ครอบครัวและสังคมเองก็มีส่วนสำคัญที่จะต้องช่วยรัฐด้วย โดยการให้อภัยและให้โอกาสแก่ผู้ที่เคยทำผิดพลาด แม้ว่าจะเป็นการทำผิดซ้ำแล้วซ้ำอีกก็ตาม โดยเฉพาะผู้ทำผิดที่ติดยาเสพติด ซึ่งมีโอกาสสูงที่จะหวนกลับไปใช้ยาเสพติดอีก หากเขาหมดสิ้นหวังกำลังใจ ดังนั้น ขอเวลา ขอโอกาส และการให้อภัยจากคนในครอบครัวและสังคม ให้เขาเหล่านั้นได้กลับตัวเป็นคนดีและมีที่ยืนในสังคม อันจะเป็นการลดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสังคม ได้อย่างยั่งยืน หากทุกคนไม่ช่วยกันก็เปรียบได้กับการ “ขว้างงูไม่พ้นคอ” สักวันผลร้ายจากการผลึกภระนั้นย่อมย้อนกลับมาหาเราในที่สุด